

QAMCHIBEK KENJANING OBRAZ YARATISH MAHORATI**Matkurbanova Oygul Mamatsalayevna**filologiya fanlari bo'yicha (Phd) tayanch doktoranti
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti,matkurbonova93@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qamchibek Kenjaning yozuvchilik mahorati bolalar obrazi misolida ochib beriladi. Bolalar obrazining badiiy tasviri, "bolalik" motivi haqida so'z boradi. Ijodkor uchun bolalik xotiralari bir umr ilhom manbai, asarlari uchun material bo'lib xizmat qiladi. Yozuvchi Qamchibek Kenja ijodida ham ayni bolalar hayoti aks ettirilgan asarlarni uchratishimiz mumkin. Ularning ko'plab hikoyalarida bolalik xotiralari, motivlari adabiy material bo'lib xizmat qilganiga guvoh bo'lamiz. Adibning "Eski soat" nomli hikoyasida xarakter tabiati, bolalar ruhiyatining nozik qirralarini ochishga e'tibor qaratadi. Xususan, Qamchibek Kenja bola obrazini yaratar ekan, bolalarga xos bo'lgan ruhiy kechinmalar, hissiyotlar, ularni larzaga solgan hodisa va voqealarni bola tilidan ifoda etadi. Bu esa hikoyaning o'quvchi uchun yanada jonli va ta'sirli bo'lishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: hikoya, obraz, syujet, xarakter, yozuvchi mahorati

Abstract: This article discusses the artistic depiction of children in the stories of Kamchibek Kenja, the motif of "childhood". For a writer, childhood memories serve as a lifelong source of inspiration and material for his works. In the work of the writer Kamchibek Kenja, we can also find works that reflect the lives of children. We can witness that childhood memories and motifs serve as literary material in many of his stories. In the story of the writer "Old Clock", he focuses on revealing the nature of the character, the human psyche, especially the subtle aspects of the psyche of children. In particular, while creating the image of

a child, Kamchibek Kenja expresses the spiritual experiences, emotions, and events that shock them in the language of a child. This ensures that the story is more vivid and touching for the reader.

Keywords: story, image, plot, character, writing skill

Badiiy asarning mo'jizakor ta'sir kuchi qalblarda ezgulik, go'zallik, badiiy-estetik didni shakllantirish, umuman, hayotga, butun olamga ijobiy va ijodiy munosabatda bo'lishga da'vat etadi. Zero, inson tafakkuri, ma'naviy olamini yuksaltira olgan, qalb tuyg'ulariga ham kuchli ta'sir etadigan san'at asarlarigina davrlar sinovidan o'tib kelmoqda. Shu ma'noda o'zbek nasrida hikoyachilikning ajoyib namunalari yaratildi. Ma'lumki, jahon va o'zbek adabiyoti nasrida hikoya janri badiiy saviyasi baland, mazmuni ixcham, real voqelik yoritilgan asar hisoblanadi. Hikoyada muhim voqelik tasviri asarning asosiy bo'g'inini tashkil etadi. Bu janr azal-azaldan didaktik ma'no kasb etib, insonlarga o'zgalar turmushi orqali xulosa chiqarish va ularni yaxshiliklarga etaklash, insoniy fazilatlarni shakllantirish uchun xizmat qilib kelgan. Adabiyotshunos T. Boboyev ham hikoya janriga ta'rif berar ekan, uni inson hayotidagi u yohud bu yorqin hodisani, ijtimoiy yohud psixologik konfliktni xarakter bilan uzviy bog'liq holda rivoyaviy usulda tasvirlovchi kichik epik asar deb izohlaydi¹.

Ayniqsa, zamonaviy o'zbek hikoyachiligida bola obrazining badiiy talqini o'ziga xos tadrijiy takomil kasb etdi. To'g'riso'zlik, mehnatsevarlik, samimiylilik, jonkuyarlik kabi fazilatli bolalar obrazi ko'plab yaratildi. Odatda bola obrazi asarlarda yorqin, rang-barang va quvnoqroq xarakterli tarzda yoritiladi. Zero, bolalik beg'ubor va jiddiy voqealarga beg'amroq qaraydigan davr hisoblanadi. Bu borada adabiyotshunos A. Rasulov shunday deydi: "Bolani azal-azaldan podshoga mengzaydilar. Bolalik uy bozorligini, unda sir yotmasligini aytadilar. Farzand

¹ Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. – В. 470.

ko'rishni - oilasiga kichkina quyosh kirib kelishini orzulamaydigan odam topilmaydi. Bola - quvonch. Bola - bebaho ne'mat. Bola - tilsim. Ziyrak odamlar chaqaloqqa zehn solib, uning qanday inson bo'lishini bilib oladilar. Bo'ladigan bolaning o'nlab belgilari ilmiy, badiiy adabiyotda aniq-ravshan sanab berilgan"².

Bolalik shunday bir davrki, u har bir inson uchun unitilmas hislarga to'la bo'ladi. Qalam sohiblari uchun esa bu xotiralar adabiy material bo'lib xizmat qiladi. Ya'ni ijodkorlar o'zlarining bolalik dunyosini asarlarida namoyon eta boradilar. Demakki, hikoyachilikda Abdulla Qodiriy, Oybek, Abdulla Qahhorlarga munosib izdosh bo'la olgan Odil Yoqubov, O'tkir Hoshimov, Primqul Qodirov, Shukur Xolmirzayev, O'lmas Umarbekov, Said Ahmad kabi mahoratli hikoyanavislar ijodida ham bolalik motivi va bola obrazi o'z badiiy ifodasi topgan.

Ayniqsa, "...o'zbek hikoyachiligida yangi sahifa ochildi", - deya e'tirof etilgan 70-80-yillarda Erkin A'zam, Emin Usmonov, Xurshid Do'stmuhammad, Tog'ay Murod, Shoyim Bo'tayev, Nurali Qobul, Qamchibek Kenja, Xayriddin Sulton kabi iste'dodli hikoyanavislar yetishib chiqdi. Yana bir e'tiborli jihati, bu davr ijodkorlari asarlaridagi mavzular, obrazlarning tabiati, syujet, kompozitsiya jihatidan mushtarakliklarga ega ekanligidir. Tadqiqotchi M. Sheraliyeva ta'biri bilan aytganda, "... yangi avlod ijodkorini endi "Inson qanday bo'lishi kerak?" degan muammo emas, balki "Mavjud ijtimoiy munosabatlar tizimida inson aslida kim?" degan masala qiziqtiradi"³.

Ayonki, bu davr namoyondalari ijodida ham bolalar hayotini aks ettiradigan hikoyalar yaratildi. Xususan, Qamchibek Kenja ijodini sinchkovlik bilan kuzatsak, "Baliq ovi", "Alam", "Qochish", "Eski soat" kabi asarlarida aynan bolalik xotiralari, motivlari adabiy material bo'lib xizmat qilganiga guvoh bo'lamiz.

² <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/abdugafur-rasulov-garoyib-saltanat/>

³ Шералиева М. Хозирги ўзбек насрида киноя. – Тошкент: Akademnashr, 2016. – В. 30.

Bilamizki, Qamchibek Kenja Bobur yurti Andijonning Izbosganidan. Shu sabab uning hikoyalarida Izbosganning azim daryolari jilolari-yu go‘zal tabiatini his etamiz. Ularning bolaligi shu maskanlar bilan chambarchas bog‘liq. Ijodkor shaxsiyatida ayni shu makonlarning qadriyatlari, milliy ohanglari namoyon bo‘ladi. Ularning aksariyat hikoyalarida bolalik davri ko‘rgan-kechirganlari, xotiralari asos qilib olingan.

Bola obrazi badiiy talqiniga oid ushbu tadqiqimizni Qamchibek Kenja hikoyalari misolida davom ettirar ekanmiz, bolaga xos beg‘uborlik, soddalik, ishonuvchanlik, qiziquvchanlik, samimiylik, shuningdek qo‘rqoqlik kabi hislar obrazga singdiriladi. Fikrimizni “Eski soat” nomli hikoyadagi bolalar obrazi tahlili misolida davom ettiramiz. Hikoya bola - Avaz tilidan so‘zlanadi. Aks etgan syujet voqealari o‘tgan zamonda bo‘lib o‘tadi. Hikoyada asosiy qahramon maktab yoshidagi Avaz bo‘lib, uni begona avtomobildan pul va eski soat olib qochishga undagan o‘rtog‘i Tuyg‘un va ona obrazi ishtirok etadi. Yozuvchi hikoyada jamiyatimizdagi mavjud bo‘lgan dolzarb mavzuni qalamga oladi. Ya’ni o‘g‘irlik bilan orttirilgan narsaning yuki naqadar og‘ir bo‘lishi Avazning ichki kechinmalari, his-tuyg‘ulari orqali ochib beriladi. Bolalarga xos qiziquvchanlik, soddalik, qo‘rqoqlik kabi hislatlar Avaz misolida namoyon etiladi.

Hikoya kun rosa tikkaga kelgan, saraton jaziramasi ayni avjiga chiqqan payti, bolalarning maza qilib sholizorni oralab oqadigan Qorasuvning yoyilmasida cho‘milayotgani tasviridan boshlanadi. Aynan “sholizor” va keyingi o‘rinlarda qayd etilgan “paxtazor” so‘zlaridan anglashiladiki, hikoya sodir bo‘ladigan joy qishloq hududidir. Yozuvchi yozning gashtini chiqarayotgan mahal Avaz va Tuyg‘unning begona “Volga” rusumli avtobomilni ko‘rib qolib, uning ichidan eski soat va pullarni o‘g‘irlashlagani, o‘ljani o‘zaro taqsimlashgani, natijada Avazga soat tegib, uni oyisidan bekitolmay qilgan qilmishi uchun rosa dakki yegani va

oyisining buyrug'iga asosan soatni joyiga qo'yib kelishgacha bo'lgan qiziqarli voqealarni qalamga oladi.

Xo'sh, endi hikoyadagi Tuyg'un va Avaz obrazlarining tahliliga o'tsak. Nega ular o'g'irlik qilishdi? Tuyg'un - ijtimoiy kelib chiqishi jihatidan o'ziga to'q oilaning bolasi. Chunki asarda Tuyg'un tilidan otasining haydovchisi orqali o'g'irlangan soatni sotishi yoki Avazning unga o'xshab "o'rtoqlarimga maqtanib yurardim, ...Tuyg'unnikiday yangi, chiroyli bo'lmasayam, har holda, soat-da, boshqalarda shuyam yo'g'-u..." kabi jumlarlar keltiriladi. Ya'ni Tuyg'unning otasi mansabdor shaxsligi uning haydovchisi borligidan ayon bo'lsa, yangi soat taqib maktabda maqtanib yurishi uning arzanda ekanligini ko'rsatadi. Muallif bu obrazning oilasi yoki shu bilan bog'liq voqealarni ochiqqlamaydi. Ammo biz uning xatti-harakatlari, gap-so'zlaridan bu arzanda bolaning tarbiyasi sust ekanligini, o'g'irlik unga oddiy holdek tuyilishini his etamiz. Chunki avtomobilda turgan soatni olibgina qolmay, kiyim-kechaklardan pul izlaydi, topganini hech ikkilanmasdan o'g'irlaydi va bunga Avazni ham sherik qiladi. Hikoyada u epizodik obraz bo'lib, o'ljalar bo'linib, qochib qutilishgacha ishtirok etadi. Ammo hikoya syujetining tugunini shakllantirishda asosiy kuch sifatida faol qatnashadi. Asosiy ruhiy kechinmalar konflikt va yechim Avaz bilan davom etadi.

Avaz otadan erta ajralgan, onasi to'rtta yetimni tul boshi bilan halol katta qilmoqda edi. Shunday bo'lsa ham u bolalariga yaxshi tarbiya berib, haromdan hazar qilishni uqtirardi. Tuyg'un uni o'g'irlikka undaganida u shunday javob beradi: " – O'g'irlab-a? - men ham boshimni kabinadan apil-tapil chiqarib, qo'rqa-pisa tevarakka alangladim..."

... - O'g'irlik yaxshimas-da, - dedim hamon ko'zlarimni javdiratib. – Odamni qo'li qaltiroq bo'lib qoladi"⁴. Muallif bolalarga xos fikrlash, so'zlash va harakat qilish kabi tasvirlarni juda ishonarli qilib chizadi. "Odamning qo'li qaltiroq bo'lib qoladi" kabi jumlaning ishlatilishi ayni bolalarcha fikrlashga misoldir. Avaz o'rtog'ining qilayotgan ishidan shu daraja qo'rqib ketadiki, hattoki uni bu ishdan qaytarishga ham yalina boshlaydi:

“– Qo'y yaxshisi, o'g'irlamaylik, kep qolsa, orqamizdan yetvoladi”. Tuyg'un esa: “-E, yetkazib jinnimizni... Sholipoyalarminan o'tib, g'o'zani ichiga urib ketamiz”, - deya o'g'irlikdan qaytmaydi. Biz Tuyg'unning bu harakati bilan uning qanchalik qaysar va qo'rqmasligini, eng achinarlisi bolaning o'g'irlik degan gunohi azimni ilk bor qilmayotganini anglab yetamiz.

Avaz beixtiyor noto'g'ri ishga sherik bo'ldi, vijdoni uni bezovta qila boshladi. Qo'lidagi eski soatga qarab, oyisiga nima deb aytishni bilmay, bahonalar qidira boshladi. O'zicha “Qorasuv bo'yidan topib oldim, bitta-yarimta cho'milgan odamniki bo'lsa kerak”, - degan tayinli sabab topadi. Garchi ko'ngli notinch bo'lsa-da, soatning chiq-chiqlashi unga yoqimli bo'lib tuyulardi. Bolalarcha soatlik bo'lganidan quvonardi. Ammo haqiqiy dahshat uyiga kelganida sodir bo'ldi. Onasi uning qadam olishidan, ko'z qarashidan nimadir noxush voqea bo'lganini darrov ilg'aydi: “Temir o'choqdagi suvi yarim qozonga paqirni ag'darayotgan edim, boyadan beri bir kaftimda yashirib turgan soat “cho'lp” etib tushib ketdi, “ix” deb yubordim.

- ... sen bola, bir narsa qilding-ov, - ayam shunday deb qozon tarafga yura boshladi...”⁵

⁴ Кенжа Қ. Бир кеча-минг кеча. – Тошкент: O'zbekiston, 2018. – В. 349.

⁵ Кенжа Қ. Бир кеча-минг кеча. – Тошкент: O'zbekiston, 2018. – В. 351.

So'ngra esa soatni ko'rib, uni qayerdan olganini so'radi, Avaz ham miyasida pishitib kelgan yolg'onni so'zladi. Ammo onaning qalbi sezgir bo'ladi. Shunda uning avzoyi birdan o'zgardi. Jahl va o'kinch bilan: "...Qayerdan olgan bo'lsang, hozir joyiga qo'yib kelmasang, go'shingni nimta-nimta qilaman!" – dedi. Shunda bola dag'-dag' qaltirab, gapiray desa, tili aylanmasdi. Onasi: "- Sen bola, birovlariga havas qilmagin, - dedi ayam xuddi aytolmayotgan gaplarimni yoshlangan ko'zlarimdan uqqanday.

-Tuyg'unga dum bo'lvolgansan-u o'sha seni bir baloga boshlagan. Ayam men tomon bir-ikki qadam tashladi. Men darvozani mo'ljallab tisarila boshladim.

- Qochma, meni bolam bo'lsang, manavi matohni joyiga qo'yib ke, tezda qo'yib ke. Aytganimni qilmaydigan bo'lsang, xuddi kuningni ko'rsataman", - shunday deya soatni o'glining oyog'i ostiga irg'itdi. Avaz esa bolalarcha harakat bilan, soatni qo'liga olarkan, g'ayriixtiyor ravishda ishlayaptimikin deb uni qulog'iga tutdi. Lekin shu asnoda yana bir katta xatoga yo'l qo'yanini angladi, yalang'och yelkasiga go'zapoya cho'pi tarsillab tegdi. Onasining: " – Sen nima deyapsan, demay, qulog'iga tutadi-ya, bu harom narsani!.." – degan gapidan so'ng Avaz ko'chaga otildi. "Volga" tomon borar ekan, qanday yomon ish qilib qo'yanini his etdi, vijdoni qiynaldi. Tuyg'un bilan o'rtoq bo'lganidan, uning gapiga kirib o'g'irlikka sherik bo'lganidan afsuslandi. Masofa oz qolgan sayin uning yuragi guppilab urar, ruhiy holati keskinlashardi: "Ichim qizib borar, yelkam jizillab achishardi. Lekin yo'lim unmasdi. Soatni tosh orasiga olib majaqlab tashlagim kelar, ammo ko'zim qiymas, keyin nazarimda, ayam qo'llarini beliga tiragancha, tutlar orasidan qarab turganday edi". Soatning chiqqilashi esa uning psixologik holatini yanada taranglashtirardi. Bu tovush hikoya boshida bolaga qanday yoqimli tuyilgan, agar shu soat uning qo'lida bo'lsa, sinfdoshlari orasida maqtanib turishlari ko'z oldiga kelgan bo'lsa, hikoya oxiriga borib, vijdon azobini

uyg‘otuvchi zambarak kabi yomon ta’sir qiladi. Hattoki, bu tovush qulog‘ini teshib yuboray deydi, haqiqiy dardisar bosh og‘rig‘iga aylanadi: “Qani edi kaftimdagi shu bir parcha cho‘g‘dan tezroq qutulsam-u dukurlayotgan yuragimning shiddati va ovozi sal pasaysa!...” Muallif soatni metaforik usulda “cho‘g‘” deb ataydi. Shu o‘rinda Avaz “Dukurlagan yuragimmikin o‘zi?” – deya o‘z-o‘ziga savol beradi. Kitobxon esa bolaga vijdoni azob berayotganini his etadi. Shunday ruhiy kayfiyatda mashina tomon ildamlaydi, ammo yoniga borishga jur‘at etolmaydi. Muallif uning bu qo‘rqoqligini bolalarcha asoslaydi: “Yo‘q, mashina yoniga zinhor borish mumkin emas. Shofyo‘r tutib olsa, tamom... Nima qilarkin, urarmikin yo qulog‘ini cho‘zib, qo‘yib yuborarmikin? Shunday qilsa, mayliydi. Maktabga boshlab borib sharmandasini chiqarsa-chi? Hamma uni “o‘gri” deb aytadi...” Shunday qilib, Avaz boshiga balo bo‘lgan eski soatni sholizorga otdi. Otdi-yu, quloqlarini barmoqlari bilan berkitdi. Ammo tovush tinchimadi. Hikoya so‘nggida bu tovush bolani bir umr tinch qo‘ymagani tasvirlanadi: “Soat hamon chiq-chiqlar, faqat endi uning ovozi qayerdan kelayotgani menga noma’lum edi. U tovush haligacha quloqlarimdan ketmaydi. Chiq-chiq, chiq-chiq...”⁶

Hikoyalarni tahlil qilish asnosida Qamchibek Kenja ijodida uddaburon bola, qaysar bola, o‘gri bola, qo‘rqoq bola, beg‘ubor bola, sodda bola kabi bolalar obrazini kuzatdik. Yozuvchi bu obrazlarni tasvirlashda turli badiiy tasvir vositalaridan, iboralardan unumli foydalanadi. Chunonchi, adib “Eski soat” hikoyasida “...Tuyg‘unning rangi oqarib ketdi” iborasini uning qo‘rqib ketganini ifodalash uchun qo‘llaydi. “Tepaga otilayotgan suvlar qilichga o‘xshab ketar, quyosh nurlari bilan kesishib, atrofga son-sanoqsiz yashin-chaqmoqlar sachratardi”, “Badanlarimizga xuddi qizdirilgan ignachalar sanchila boshladi”, “Atrof suv quygandek jimjit”, “...chor tarafda qotib qolganday qilt etmay turgan

⁶ Kenja Q. Бир кеча-минг кеча. – Тошкент: O‘zbekiston, 2018. – B. 357.

bepoyon sholizor...”, “Ko‘z yoshining po‘rtanaday kuchliligi” kabi o‘xshatishlar “Eski soat” hikoyasining badiiyatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, hikoyada kun, suv, dala, soat, pul, daryo kabilar asosiy detall vazifasini bajaradi. Bu detallar hikoyalardagi bola obrazini badiiy aks ettirishda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, hikoya inson hayotidagi eng ziddiyatli, burilish nuqtalari muhrlangan voqeadir. U kishida qandaydir kayfiyat uyg‘otishi, odamlar, hayot haqida baxsga chorlashi zarur. Unda hayotning oddiy haqiqati aks ettiriladi-yu, odam hamisha ilg‘amaydigan tomonlari ochib beriladi, shu oddiy haqiqatlar orqali katta ijtimoiy umumlashmalar chiqariladi. Shu jihatdan zamonaviy o‘zbek hikoyalarida ham hayotimizdagi oddiy lavhalarda muhim muammolar aks etishi e‘tiborga loyiq. Ayniqsa, Qamchibek Kenja hikoyalarida keltirilgan bolalar obrazi voqelikni yorqin tasvirlash uchun asosiy vazifani bajaradi. Kitobxon bola nigohi ila muammoni ilg‘aydi, unga yechim qidiradi. Bolalarga xos bo‘lgan ruhiy kechinmalar, hissiyotlar, ularni larzaga solgan hodisa va voqealar mahorat bilan tasvirlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. – 560 б.
2. Кенжа Қ. Бир кеча-минг кеча. – Тошкент: О‘zbekiston, 2018. – 582 б.
3. Ҳамроев К. Ҳикоя композицияси. – Тошкент: Nurafshon bussines, 2020. – 115 б.
4. Toshpo‘latov A. Hikoyalar poetikasi. – Samarqand: SamDU, 2021. – 172 b.
5. Шералиева М. Ҳозирги ўзбек насрида киноя. – Тошкент: Akademnashr, 2016. – В. 30.
6. <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/abdugafur-rasulov-garoyib-saltanat/>